

A Z generáció elvárásai (fordításban olvasható) irodalmi művek nyelvi megformáltságára vonatkozóan

SZAKÁLY SZILVIA

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Program
ELTE Bolyai János Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium

Abstract: In this study, a segment of a research involving 168 respondents is presented, which affects 57 participants. In this part of the research, the answer is sought to the question of which of the two translations of the same literary work the members of generation Z would choose and the reason for the choice. With the help of the results of the survey, it will be possible to shed light on the expectations of the Z generation regarding the linguistic form of literary works. The research corpus consists of a section selected from Salinger's novel *The Catcher in the Rye* (1951) that was translated into Hungarian by Judit Gyepes (1964) and Imre Barna (2015).

Keywords: literary translation, generation Z, digilect, translation norms, expectations

1. Bevezetés

Jelen tanulmány az MTA Modern Filológiai Társaság alapításának 40. évfordulója alkalmából rendezett¹, *Nyelvünkben élünk. Jelentéseken innen és túl* elnevezésű konferencián elhangzott előadás írott változata. A bemutatott kutatás egyrészt a mindennapi tevékenységemhez kapcsolódik: magyar nyelv és irodalom, valamint idegen nyelv szakos gimnáziumi tanárként „Z” generációs diákokkal foglalkozom, másrészt – ezzel összefüggésben – egy olyan hatásvizsgálat eredményeit ismerteti, amely az irodalmi fordítások nyelvészeti szempontú megközelítésére épülő doktori disszertációm részét képezi. E tanulmány egy nagyobb, összesen 168 résztvevőt érintő hatásvizsgálat (Szakály 2023) egy szegmensére fókuszál, amely az említett hatásvizsgálaton belül egy 57 fős mintán végzett felmérés eredményeit foglalja magába. A vizsgálat alapjául szolgáló korpuszt J. D. Salinger *The Catcher in the Rye* (1951) című regényének egy részlete, illetve annak két magyar fordítása alkotja: Salinger kultuszregényét először Gyepes Judit ültette át magyar nyelvre *Zabhegyező* (Gyepes 1964), később Barna Imre *Rozsban a fogó* címmel (Barna 2015). A teljes, 168 kitöltő bevonásával végzett hatásvizsgálat elsődleges célja az volt, hogy választ kapjak arra a kérdésre: vajon az elfogadhatóság normáját (*acceptability*, Toury 1980) követő fordítói viselkedés eredményeként keletkezett fordítás minden esetben megfelel-e a befogadók által képviselt elvárási normának (*expectancy norm*, Chesterman 1993). A vizsgálatban részt vevők három csoportra oszlottak: az első csoportba tartozók (60 fő) Gyepes Judit fordításával kapcsolatban kaptak kérdéseket, a második csoport tagjai (51 fő) Barna Imre fordításával foglalkoztak, a harmadik csoport (57 fő) feladata pedig a

¹ *Nyelvünkben élünk. Jelentéseken innen és túl.* Konferencia az MTA Modern Filológiai Társaság alapításának 40. évfordulójára. 2023. június 22., ELTE BTK, Budapest.

két fordítás összevetése volt. Jelen tanulmány középpontjában azoknak az eredményeknek a részletes bemutatása áll, amelyekre a harmadik, a fordításokat összehasonlító csoport válaszai vezettek.

Kutatásom a nyelvtudományok rendszerén belül az alkalmazott nyelvészet, ezen belül is a fordítástudomány területéhez tartozik, amely tudomány amellett, hogy a fordítás folyamatára, végeredményére és funkciójára fókuszál, interdiszciplináris jellegénél fogva érinti – többek között – a szociolingvisztika és a szövegnyelvészet területét is (Klaudy 1999). Az alapvetően fordítás eredményeként keletkezett szövegekre épülő kutatásom szociolingvisztikai érintettségében mutatkozik meg, hogy a korpuszt alkotó (forrás- és célnyelvi) irodalmi mű nyelvi jellegzetességei a Salinger-regény főszereplőjének, a tinédzser Holden Caulfieldnak az egyéni beszéd-szólásosságain keresztül manifesztálódnak, ami a nyelv vertikális rétegződésével kapcsolatos kérdés. A vizsgálat azonban érinti a szövegnyelvészet tudományát is, hiszen Reiß fordításszempon- tús szöveg- tipológiája alapján (Reiß 1971) a kutatási korpusz formaközpontú szövegekből (*formbetonter Text*) áll. A formaközpontú szövegek csoportjába elsősorban iro- dalmi alkotások tartoznak, amelyek esetében a fordítónak főként a nyelvi forma visszaadására kell törekednie (szemben például a tartalomközpontú szövegekkel, amikor a fordító feladata a tartalmi hűség megvalósítása). A fordítástudomány klasszikusának számító Holmes rendszere szerint, aki a *translation studies* terminus megalkotója is egyben, elméleti (*theoretical translation studies*), leíró (*descriptive translation studies*) és alkalmazott (*applied translation studies*) fordítástudományról beszélhetünk (Holmes 1972). Jelen kutatás a felsoroltak közül a leíró fordítástudomány területéhez tartozik, érintve annak mindhárom ágát: az eredményközpontú (*product-oriented*) fordítástudományt, hiszen a vizsgálat fókuszában fordítás eredményeként keletkezett szövegek állnak; a folyamatközpontú (*process-oriented*) fordítástudományt, mert a teljes, 168 fő bevonásával végzett hatásvizsgálat egyik központi fogalma a fordítás folyamatát befolyásoló norma; valamint a kutatás érinti a funkcióközpontú (*function-oriented*) fordítástudományt is, hiszen végeredményben arra a kérdésre keressük a választ, hogy az egyes fordítások hogyan funkcionálnak a befogadó kultúrában.

A teljes hatásvizsgálat elvégzését főként az a kérdés motiválta, hogy az elfogadhatóság normáját követő fordítói tevékenység eredményeként keletkezett fordítás minden esetben megfelel-e a célnyelvi olvasók elvárásainak, a válasz mögött azonban olyan okok állnak, amelyekre az e tanulmányban bemutatott, összesen 57 főt érintő vizsgálati rész alapján derült fény.

Hatásvizsgálat (Szakály 2023)	
Kutatási kérdés:	Az elfogadhatóság normáját követő fordítói tevékenység eredményeként keletkezett fordítás minden esetben megfelel-e a célnyelvi olvasók elvárásainak?

Korpusz	Jerome David Salinger <i>The Catcher in the Rye</i> című regényének egy részlete Gyepes Judit (1964), illetve Barna Imre (2015) fordításában	
A hatásvizsgálat 168 résztvevőjének megoszlása		
1. csoport (60 fő)	2. csoport (51 fő)	E tanulmány fókuszában: 3. csoport (57 fő)
Kérdések Gyepes Judit (1964) fordításához	Kérdések Barna Imre (2015) fordításához	A két fordítás összehasonlítása

1. táblázat

A jelen tanulmányban bemutatott kutatás helye a teljes hatásvizsgálaton belül

2. Elméleti háttér

2.1. A tanulmányban bemutatott vizsgálat előzményei

A teljes hatásvizsgálat elméleti háttérének központi terminusa a norma, ezen belül is az elfogadhatósági norma (*acceptability*) és az elvárás normája (*expectancy norm*). Az elfogadhatósági norma fogalma a jellemzően irodalmi fordításokat vizsgáló Toury nevéhez fűződik (Toury 1980), és azt jelenti, hogy a fordító a fordítási folyamat során főként a célnyelvi normákhoz alkalmazkodik annak érdekében, hogy fordítása a célnyelvi olvasók számára elfogadható legyen. Az elvárás normája Chesterman rendszerében jelenik meg (Chesterman 1993), és azokat az elvárásokat foglalja magába, amelyeket a célkultúra tagjai fogalmazznak meg a fordítással szemben. A hatásvizsgálat elvégzését az a kutatási kérdés motiválta, hogy az elfogadhatóság normáját követő fordítói tevékenység eredményeként keletkezett fordítás minden esetben megfelel-e a célnyelvi olvasók elvárásainak. A kérdésfeltevést több okból is indokoltnak tartottam: (1) Gyepes Judit fordítását közvetlenül annak megjelenését követően számos kritika érte, ennek ellenére generációk ismerték és szerették a *Zabhegyezőt*, amelynek köszönhetően Salinger világhírű műve a magyar olvasókör számára is kultuszregénnyé válhatott; (2) a korábbi fordítással szembeni kritikusan hang ismét felerősödött, amikor megjelent a *The Catcher in the Rye* újrafordítása *Rozsban a fogó* címmel, és a szakmai grémium a két fordítást egymással összehasonlítva jellemzően Barna Imre fordítását találta jobbnak. A vizsgálat irányát így a fent már ismertetett kutatási kérdés mellett az a kérdés is befolyásolta, hogy a fordításokat értékelő szakmai közösség véleményét megerősíti-e az olvasókör véleménye. A célnyelvi olvasók köre a regény témája, nyelve és műfaja alapján határozható meg. A különböző elemzések (például Bode 2017) Salinger művét a *Bildungsroman* / *bildungsroman* vagy a *coming-of-age novel* műfajához sorolják, amely meghatározások magyar nyelven a fejlődésregény

műfajának feleltethetők meg, hiszen összevetve a különböző műfaji definíciókat² jól látható, hogy a *Bildungsroman*, a *coming-of-age novel* és a fejlődésregény is a – jellemzően – kamaszkorú főhős fejlődését követi nyomon az énkeresés és a felnőtté válás viszontagságos útján, lélektani hitelességre törekedve, a társadalmi környezetet is bemutatva. Salinger regényének főhőse a 16 éves amerikai tinédzser, Holden Caulfield, aki a történet elbeszélője is egyben – az ő egyes szám első személyű visszaemlékezéséből bontakozik ki a cselekmény. A mű nyelvezete ötvözi a korabeli amerikai tinédzserek nyelvhasználati jellemzőit (például tele van szlenggel és szitkozódással: *damn, goddamn, hell* stb.), illetve a főszereplő jól beazonosítható idiolektusát, amely többek között az olyan ismétlődő beszélt nyelvi fordulatokban érhető tetten, mint: *and all, it killed me* stb. A regény műfaja, témája és nyelvi megformáltsága alapján tehát Salinger művének célközönsége elsősorban a középiskolás-egyetemista korosztály, a jelenlegi „Z” generáció tagjai, így a kérdőíves kutatást is az ő körükben végeztem.

A hatásvizsgálatra 2022 májusában, egy vármegyeszékhelyi gimnáziumban került sor, a kérdőívet összesen 168, 16 és 20 év közötti gimnazista töltötte ki, akik három csoportra oszlottak: az első csoport Gyepes Judit, a második Barna Imre fordításával kapcsolatban kapott kérdéseket, a jelen tanulmány fókuszában álló harmadik csoport tagjai pedig a két fordítást vetették össze. A vizsgálat tanulsága többek között az volt, hogy a regény témája, nyelvezete és műfaja alapján kijelölhető célközönség értékelése nem egyezik a szakmai közösség értékelésével, amely szerint a két fordítás közül az újrafordítás jobb, továbbá az elfogadhatóság normáját követő fordító munkája nem mindig felel meg az elvárasi normáknak, mert a fordítás értékelése nagyban függ attól, hogy a célnyelvi olvasók mely rétegeről van szó: a fordítást az eredetivel és az újrafordítással is összevető szakmai közösségről vagy a téma, nyelvezet és műfaj alapján kijelölhető olvasói célközönségről, amelynek tagjai feltehetően a műélvezet kedvéért vállalkoznak a regény elolvasására.

2.2. Generációelmélet és nyelvhasználat

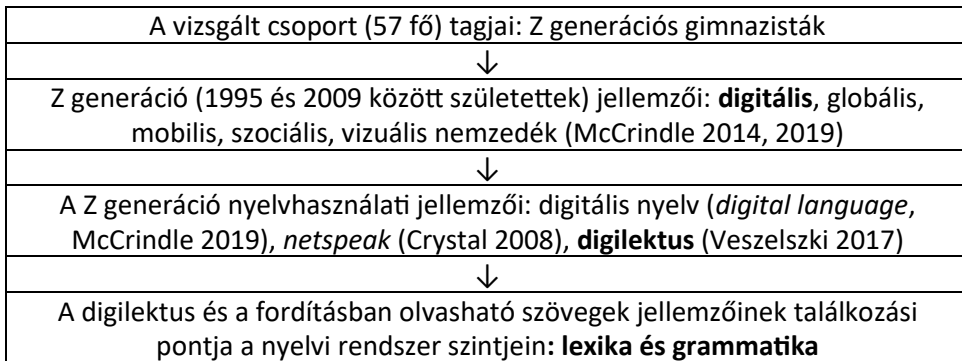
Salinger 1951-ben megjelent műve egy 16 éves amerikai kamasz történetéről szól, a regény mindössze néhány napnyi cselekménye a főszereplő egyes szám első személyű, a tinédzserek és Holden Caulfield beszéltnyelvi sajátosságait hűen tükröző elbeszélésén keresztül tárul elénk. A regény témája és nyelvezete miatt a mű nem kizárólag, de elsősorban a 15–20 éves korosztálynak ajánlható, amelynek tagjai a generációelmélet szerint a Z generációhoz tartoznak (McCrinkle 2014, 2019). A generáció vagy nemzedék fogalma hagyományos, biológiai értelemben a szülők és az utódok születése közötti időintervallumot jelöli, szociológiai értelemben azonban – ahogyan e tanulmányban is használom a terminust – azoknak a személyeknek a csoportját értjük generáció alatt, akik

² The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms (2001); The Oxford Dictionary of Literary Terms (2015); Bárdos et al. (1996)

ugyanabban az időszakban születtek, és akiket ezért sajátos események, hatások, trendek formáltak (Komár 2017). A generációkutatásnak az infokommunikációs technológia adott új lendületet, és a technika robbanásszerű fejlődésének következménye az is, hogy ma már ún. globális generációkról beszélünk, amelyek esetében eltűnnek a földrajzi és kulturális határok, így az egyes nemzedékek tagjait a világ legkülönbözőbb pontjain is összeköti az azonos élmények és tapasztalatok. Mark McCrindle taxonómiája alapján Baby Boomer, X, Y, Z és Alpha generációkat különböztetünk meg (McCrindle 2014, 2019), a felsoroltak közül a Z generációba az 1995 és 2009 között születettek tartoznak, vagyis azok, akik a vizsgálat időpontjában 13–27 évesek. McCrindle öt jelző segítségével mutatja be e nemzedék sajátosságait: digitális (*digital*), globális (*global*), mobilis (*mobile*), szociális (*social*) és vizuális (*visual*), a generáció nyelvhasználati jellemzőit pedig így foglalja össze: „... a digitális nyelv és technológia majd-hogynem az elsődleges nyelvük”³ (McCrindle 2019: 7). A jellemzők közül az elsőt, a digitális jelzőt az indokolja, hogy a Z egy, a technológia által meghatározott generáció, amelynek tagjai a kezdetektől és az élet minden területén használják a technológiát. Ennek a következménye az is, hogy egy globális nemzedékről van szó, amelyet a technológiának köszönhetően a kapcsolattartásban, a tanulásban vagy a szórakozásban sem korlátoznak a határok. A generáció tagjainak mobilitása az infokommunikációs eszközök használatában, valamint a munkahely-, a lakhely- és a karrierváltásban mutatkozik meg. A technológiával kapcsolatos a Z nemzedék szociális minősége is, amely a globális összekapcsoltságban, az aktív közösségimédia-használatban, az állandó közösségimédia-jelenlétben és az infokommunikációs eszközökön keresztül való folyamatos elérhetőségben nyilvánul meg. Mivel e nemzedék tagjai számára a világ megismerésének és a kapcsolattartásnak az elsődleges eszköze az infokommunikációs technológia, tanulási és információfeldolgozási technikájuk elsősorban vizuális. Mindezen tényezők hatással vannak a Z nemzedék nyelvhasználatára is. A nagymértékű internet- és eszközhasználat eredményeként kialakult egy új nyelvváltozat, amelyet David Crystal, az internetnyelvészet egyik első kutatója *netspeak*nek nevez (Crystal 2008), Veszelszki Ágnes pedig *digilektus*nak (Veszelszki 2017: 36). E tanulmányban a jellemzően a Z generáció tagjai körében megjelenő nyelvváltozat megjelölésére a *digilektus* terminusát használom. A *digilektus* mint nyelvváltozat a számítógép közvetítette kommunikáció nyelvhasználati módja, amelynek jellemzőit Veszelszki a nyelvi rendszer különböző szintjein vizsgálta: a pragmatika-szövegtan, a forma-írástechnika, a vizualitás, a lexika és a grammatika szintjén. A felsorolt területek közül a lexika és a grammatika szintje a *digilektus*, valamint a jelen tanulmányban bemutatott fordítások nyelvi jellemzőinek lehetséges találkozási pontja, vagyis a kutatási korpuszt alkotó szövegek Veszelszki rendszere alapján a lexika és a grammatika szintjén mutatják a *digilektusra* is jellemző jegyeket. Ez a kutatás eredményére vonatkozó

³ „... digital language and technology is almost their first language.” (McCrindle 2019: 7)

hipotézis szempontjából fontos, amely szerint a Z generáció tagjai vélhetően azt a szöveget (fordítást) preferálják, amelyik nagyobb mértékben tartalmazza az általuk beszélt nyelvváltozat jellemzőit.

1. ábra

A generációelmélet és a nyelvhasználat a hipotézis szempontjából fontos összefüggései Veszelszki a digilektus lexikai jellemzői között az idegen nyelvi hatást, az új szavak és kollokációk megjelenését, az informatikai szókincs hatását, a töltelékszavak használatát, valamint a csoportnyelvi és a szleng elemek gyakoriságát említi. A digilektus grammatikai jellemzői közé elsősorban a karakterszám-csökkenés, a szavak/szerkezetek rövidítése, a neologizmusok, az elszemélytelenedés különböző formái, illetve a beszélnyelviség írásban való megjelenése tartozik. A digilektus lexikai-grammatikai ismérvei közül főként a töltelékszavak, a csoportnyelvi elemek és a beszélnyelviség azok, amelyek a Salinger-regény főhősének, Holden Caulfieldnek a megnyilvánulásaiban, ezáltal a fordításokban is fellelhetők, így ezek a nyelvi jellemzők tekinthetők azoknak a közös jegyeknek, amelyek mentén a digilektus és a fordítások nyelvi sajátosságai találkoznak. A felsorolt kategóriák megjelenésével kapcsolatos előfeltevés az, hogy a Z generáció tagjai azt a fordítást találják majd jobbnak, amely nagyobb mértékben tartalmazza ezeket a nyelvi jelenségeket.

A digilektus lexikai és grammatikai jellemzői (Veszelszki 2017)	
Lexikai jellemzők	Grammatikai jellemzők
1, idegen (elsősorban angol) nyelvi hatás	1, karakterszám-csökkenés, szavak / szerkezetek rövidítése
2, új szavak, új jelentések	2, neologizmusok, szóalkotásmódok
3, új kollokációk	3, az elszemélytelenedés különböző formái
4, informatikai szókincs hatása	4, beszélnyelviség írásban

<p>5, töltelékszavak (naja, ohh, deh stb.)</p>	
<p>6, csoportnyelvi elemek, szleng, tabutörés (gyökérség, tök gáz, lerohadt stb.)</p>	

2. táblázat

A digilektus lexikai és grammatikai jellemzőinek alkategóriái (Veszelszki 2017), valamint ezen jellemzők és a fordításokban megjelenő nyelvi sajátosságok lehetséges találkozási pontjai

3. A kutatás bemutatása

3.1. A kutatási cél és a kutatási kérdések

A jelen tanulmányban bemutatott vizsgálati rész célja az volt, hogy információhoz jussunk azzal kapcsolatban, vajon Salinger regényének két magyar fordítása közül a mű témája, nyelvezete és műfaja alapján kijelölt olvasóközönség melyiket találja jobbnak, és miért. E célnak megfelelően az első kutatási kérdés az, hogy a Z nemzedékhez tartozó olvasók, akiknek a mindennapi nyelvhasználata a digilektus jellemzőit mutatja, melyik fordításban olvasnák szívesebben a művet, a második kutatási kérdés pedig az, hogy a kérdőívet kitöltő diákok választása mögött milyen ok(ok) áll(nak).

3.2. A kutatási módszer

A teljes hatásvizsgálatban összesen 168, 16–20 év közötti Z generációs diák vett részt, közülük az e tanulmány középpontjában álló vizsgálati rész 57 kitöltőt érintett. Az adatfelvételre 2022 májusában, egy vármegyeszékhelyi gimnáziumban került sor. A szóban forgó vizsgálati részhez tartozó kérdőív Salinger regényének egy rövid részletét tartalmazta Gyepes Judit és Barna Imre fordításában, valamint a fordításokhoz kapcsolódóan öt kérdést. A szövegrészlet kiválasztásában a következő szempontok voltak meghatározók: a részletnek hűen kellett tükröznie a főszereplő, Holden Caulfield egyéni nyelvhasználati sajátosságait (*and all – meg minden*); tartalmaznia kellett a főszereplő által képviselt korosztály, vagyis a tinédzserek által használt nyelvváltozat jellegzetességeit, pl. szlenget vagy káromkodást; meg kellett jelennie benne olyan utalásnak, amely által beazonosíthatóvá válik a regény azok számára, akik olvasták; illetve megfelelő terjedelműnek kellett lennie ahhoz, hogy a hosszabb szövegekkel jellemzően nehezen megbirkózó Z generációs kitöltők számára se legyen megterhelő az elolvasásuk, valamint az olvasás és a kérdések megválaszolása együttesen ne haladja meg a 10 percet. A szövegrészletek a fordító, illetve a fordítás címének feltüntetése nélkül szerepeltek a kérdőíven (Gyepes Judit fordítását „B” betű, Barna Imre fordítását „A” betű jelölte), így, ha a kitöltők az utalások alapján nem ismerték fel a regényt, a kérdések megválaszolásánál

kizárólag a szövegekre támaszkodhattak, előzetes ismereteikre nem. A fordításokhoz öt kérdés tartozott: az 1. kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltők szerint melyik fordítás keletkezett korábban; a 2. kérdésben arra kértem a válaszadókat, hogy az előre megadott időintervallumok (5–10 év, 10–20 év, 20–30 év, több mint 30 év) közül válasszák ki azt, amelyik segítségével véleményük szerint meghatározható a két fordítás keletkezése között eltelt idő; a 3–4. kérdés arra vonatkozott, hogy a vizsgálatban részt vevők melyik fordításban olvasnák szívesebben a regényt, és mi ennek az oka; az 5. kérdésben pedig azt mértem fel, hogy a kitöltők a szöveg által tartalmazott utalások alapján azonosítani tudták-e a regényt. Mind az 57 résztvevő válasza értékelhető volt, továbbá egyetlen kérdés sem maradt megválaszolatlanul.

3.3. A kutatási korpusz, illetve a korpuszt alkotó szövegek lexikai-grammatikai jellemzői a digilektus kategóriái alapján

A kérdőív Salinger regényének egy rövid részletét tartalmazta Gyepes Judit, valamint Barna Imre fordításában. A korpuszban jól azonosíthatóan megjelenik Holden Caulfield idiolektusa (*and all* – meg minden), valamint azok az általános nyelvi jelenségek, amelyek a főszereplő által képviselt korosztályra jellemző nyelvváltozat sajátosságai (szleng, káromkodás). A fentiekén túl az is nyilvánvaló, hogy a korpuszt alkotó két fordítás közül Barna fordítása nagyobb arányban tartalmazza a digilektus jegyeit: töltelékiszavakat, beszélt nyelvi elemeket, szlenget, tabutörést (káromkodást).

Barna Imre fordítása (2015) – „A”	Gyepes Judit fordítása (1964) – „B”
„ Na, szóval december volt meg minden , és olyan hideg, pláne azon a rohadt dombtetőn, hogyan beszarás . Csak anorákban voltam, kesztyű, minden nélkül. A teveszőr kabátomat, a bélelt kesztyűmmel a zsebemben, a szobámból lopta ki valaki épp az előző héten. Teli van bugásokkal a Pencey. (...) Szóval , csak álltam a mellett a hülye ágyú mellett, onnan fentről néztem a meccset, és befagyott a seggem . Vagy hát nem is annyira a meccset néztem. Inkább a búcsúzkodás miatt tököltem én ott. ”	„Egyébként december volt meg minden , az emberre ráfagyott a gatyá, főleg annak a hülye dombnak a tetején. Csak lóden volt rajtam, se kesztyű, se semmi más. Előző héten valaki megléptette a teveszőr kabátomat, egyenesen a szobámból, a bundakesztyűmmel a zsebemben, meg minden . Tele volt ez a Pencey link alakokkal. (...) Egyébként ott álltam a mellett a hülye ágyú mellett, és majd lefagyott a seggem . Tulajdonképpen nem is nagyon figyeltem a meccset, csak azért ácsorogtam ott, mert szerettem volna valami búcsúfélét érezni.”

3. táblázat: A kutatási korpusz, illetve a digilektus lexikai-grammatikai jellemzőinek megjelenése a korpuszban

A 3. táblázatban látható kiemelések alapján elmondható, hogy Barna fordításában kétszer annyi, a mindenkori tinédzserek nyelvhasználatára, illetve a digilektusra jellemző elem jelenik meg, mint Gyepes Juditéban, mindezek miatt pedig joggal feltételezhetjük, hogy a vizsgálatban részt vevők Barna Imre megoldását preferálják majd, hiszen a később keletkezett fordítás közelebb van a Z generáció által használt nyelvváltozathoz.

Gyepes Judit fordítása (1964)	A digilektus lexikai és grammatikai alkategóriái	Barna Imre fordítása (2015)
meg minden (egyébként 2x)	töltelékszavak, beszélt nyelvi partikulák	meg minden, na, szóval (2x), vagy hát, (tököltem) én
megléptette, (lefagyott a) seggem, hülye	csoportnyelvi elemek, szleng, tabutörés	beszarás, tököltem, (befagyott a) seggem, rohadt, hülye

4. táblázat: A digilektus lexikai és grammatikai alkategóriáinak megjelenése a fordításokban

4. A vizsgálat eredményei

A kérdőív 1. kérdésére adott válaszokból kiderült: a résztvevők csaknem 90%-a helyesen ítélte meg, hogy a két fordítás közül Gyepes Judité keletkezett korábban. A 2. kérdés kapcsán, ahol különböző időintervallumok közül választhattak a kitöltők, az a meglepő eredmény született, hogy a résztvevők mintegy fele, 49,12%-a mindössze maximum 5–10 évet feltételezett a két fordítás keletkezése között, és csak 3,5%-uk gondolta úgy, hogy Gyepes és Barna fordításának megjelenése között több mint 30 év telt el. Ami a 2. kérdést illeti, a válaszadók összesen több mint 95%-a szerint a két fordítás közötti időbeli különbség kevesebb vagy jóval kevesebb, mint 30 év. A legtanulságosabb és a jelen tanulmányban bemutatott vizsgálat szempontjából leginkább releváns eredmény a 3. és a 4. kérdésre adott válaszok kapcsán született. E két kérdés arra vonatkozott, hogy a megkérdezettek melyik fordításban olvasnák szívesebben a regényt (3. kérdés), és mivel indokolják ezt (4. kérdés). A kitöltők 71,92%-a Gyepes Judit fordítását választotta – annak ellenére, hogy az 1. kérdés kapcsán nyilvánvalóvá vált: a diákok helyesen mérték fel, hogy a két fordítás közül Gyepes munkája a korábbi. A Gyepes Judit fordítását választók legtöbb esetben azzal indokolták döntésüket, hogy a kettő közül a „B” jelű a „szebb” (ez a jelző 13 alkalommal szerepelt a kérdőíveken), míg a Barna Imre fordítását választók szerint az „A” jelű fordítást könnyebb értelmezni, szókimondóbb, egyszerűbb, mai. Az 5. kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy egyetlen kitöltő sem ismerte fel a regényt, ami a fenti eredmények szempontjából fontos, hiszen így a vizsgálat résztvevőit a válaszadás során nem befolyásolhatták előzetes ismeretek.

Melyik fordításban olvasná szívesebben a művet? (+indoklás)			
Gyepes (1964) – 41 kitöltő / 71,92%		Barna (2015) – 16 kitöltő / 28,07%	
Lány: 31 kitöltő / 54,38%	Fiú: 10 kitöltő / 17,54%	Lány: 12 kitöltő / 21%	Fiú: 4 kitöltő / 7%
„szebb(en)” (11x) „érthetőbb” (4x) „könnyebb” (3x) „jobban tetszik a nyelvezete” (3x) „ízlésesebb, finomabban van megfogalmazva” (2x) „túl sok a trágár kifejezés” „visszafogottabb” „kevesebb a csúnya szó”	„szebb” (2x) „részletesebb” (2x) „kevesebb benne a szleng” „jobban hangzik” „az A-ban túl sok az obszcén kifejezés” „kellemesebb a szóhasználata” „választékos megfogalmazás és szóhasználat”	„könnyebb értelmezni” (3x) „egyszerűbb a nyelvezete és élvezhetőbb” (2x) „egyszerűbb értelmezni” „jobban tetszik a szöveg stílusa, szóhasználata” „természetesebbnek éreztem”	„szókimondóbb” (2x) „viccesebb” „jobban felkelti a figyelmem” (2X) „mai, modernebb” „mai szavakat használ” „könnyebb és érthetőbb” „könnyebb értelmezni”

5. táblázat: A 3. és a 4. kérdésre adott válaszok, vagyis a kérdőív kitöltőinek preferenciái a két fordítást illetően, illetve a választás indoklása

5. A kutatási kérdések megválaszolása, következtetések

A teljes hatásvizsgálatnak a jelen tanulmányban bemutatott szegmensével kapcsolatban két kutatási kérdés merült fel: az egyik, hogy a mindennapi nyelvhasználatukban a digilektus jellemzőit mutató Z nemzedékhez tartozó olvasók melyik fordításban olvasnák szívesebben a művet, a másik kutatási kérdés pedig az, hogy a diákok választásai mögött milyen okok állnak. A vizsgálat eredménye szerint a kitöltők 71,92%-a a korábban keletkezett fordítást választaná – annak ellenére, hogy Gyepes Judit munkája kisebb mértékben tartalmazza a digilektus jellemzőit. Ez az eredmény tehát ellentmond annak a hipotézisnek, amely szerint a Z generáció tagjai feltehetően azt a fordítás részesítik előnyben, amely nagyobb mértékben tartalmazza az általuk használt nyelvváltozat sajátosságait. A kitöltők választásukat jellemzően azzal indokolták, hogy számukra Gyepes Judit fordítása szebb, érthetőbb, míg a Barna Imre fordítását választók szerint az újrafordítást könnyebb értelmezni, egyszerűbb,

szókimondóbb, szókészlete „mai”, modernebb. Annak ellenére, hogy a Z generációs kitöltők válaszaik mögött nem állhat előzetes ismeret a regényt és a fordításokat illetően (lásd az 5. kérdésre adott válaszokat), továbbá a diákok olyan tudással sincsenek felvértezve, amelynek a szakmai közösség birtokában van, indoklásaik mégis hasonlóak a fordításokat értékelők észrevételeihez. Gyepes Judit munkája 60 év távlatából nem képviselheti a folyamatosan változó nyelv kamaszok által beszélt változatát, tehát Barna fordításához képest valóban „finomabbnak”, „visszafogottabbnak” hat, így a mai olvasó számára kevésbé tudja tükrözni a lázadó tinédzser főhős nyelvhasználati jellemzőit. Barna Imre Holden Caulfieldja a korábbi fordításhoz képest maibb, szókimondóbb, a kutatás alapján azonban úgy tűnik, nem ez volt az elsődleges szempont, amely alapján a kitöltők választottak.

Tanulságos eredménye a vizsgálatnak az is, hogy fordítástól független elvárás az olyan nyelvi megformáltság, amely lehetővé teszi a könnyebb, egyszerűbb értelmezést – az azonban, hogy mitől válik egy szöveg (fordítás) ugyanazon korosztályon belül az egyik olvasó számára befogadhatóbbá, a másik számára pedig kevésbé, egyénenként változó tapasztalatok, elvárások, előzetes ismeretek, preferenciák függvénye.

Az adatokból arra következtethetünk, hogy a Z generációhoz tartozók értékelik, ha egy szöveg könnyen értelmezhető, viszont az irodalmi alkotás nyelvi megformáltságával kapcsolatban az elvárásaik elsősorban a szöveg szépségére, az esztétikumra vonatkoznak. Tapasztalataim szerint ennek egyrészt az az oka, ahogy a középiskolások az irodalom fogalmát értelmezik. Mivel az irodalomról alkotott képük főként az iskolai olvasmányélmények és tanórák alapján alakult ki, az irodalmi szövegekkel kapcsolatos elvárásaik a nyelvi igényesség, a szépség, a választékosság, ezért nehezen tudják összeegyeztetni az irodalom bennük kialakult fogalmával az olyan olvasmányokat, amelyeknek a szövege nem felel meg ezeknek az elvárásoknak. Ezzel függ össze az a következtetés is, amely szerint a Z generáció tagjainak önmagukkal, mint szépirodalmi művet olvasókkal szemben is van egy elvárásuk, ti. mi az, amit értékelniük kell egy irodalmi mű esetén. Ez alapján olvasói önértékelésük elválik a mindennapi nyelvhasználati tevékenységüktől, így olvasóként a szépirodalmi szövegek nyelvi megformáltságával kapcsolatban megfogalmazott elvárásaik és a mindennapi nyelvhasználatuk között nincs vagy nem olyan szoros az összefüggés, mint ahogy azt a hipotézis szerint feltételeztem.

6. A vizsgálat korlátai

Ahogy minden vizsgálatnak, úgy a jelen kutatásnak is vannak korlátai. Egy-egy rövid részlet alapján kockázatos megítélni egy teljes alkotást – még úgy is, hogy a részletekből viszonylag nagy biztonsággal lehet következtetéseket megfogalmazni a teljes műre vonatkozóan. A másik korlátja a kutatásnak az, hogy bár a teljes, 168 fős mintán végzett hatásvizsgálat tanulsága is az volt, hogy az elvárási normák tekintetében differenciálni kell a célnyelvi befogadók körét, hiszen más

elvárásokkal viseltetik egy fordítással szemben a szakmai közösség, és mások az elvárásai a potenciális olvasóknak, valószínű, hogy a szóban forgó olvasók viszonylag homogénnek tartott csoportján belül (Z generációs diákok, akiket egy globális nemzedék tagjaiként az infokommunikációs technológia használata miatt ugyanolyan hatások érnek) is keletkezhetnek más adatok, ha a felmérést nem ugyanabban az intézményben, hanem több, különböző profilú iskolában végzem.

A vizsgálat legfontosabb tanulságai a következők: a befogadói elvárások, vagyis az elvárási norma tekintetében mindenképpen szükség van a különböző befogadói csoportok elkülönítésére, továbbá az egyéni vagy korosztályi nyelvhasználati sajátosságok nem feltétlenül esnek egybe a Z generációs olvasóknak az irodalmi művek nyelvi megformáltságával kapcsolatban megfogalmazott elvárásaival, végezetül: egy újrafordítás megjelenésével nem kell lemondanunk a korábban keletkezett fordítás(ok)ról.

Felhasznált irodalom

- Baldick, C. 2001. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York. Oxford University Press.
- Baldick, C. 2015. *The Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York. Oxford University Press.
- Bárdos, L. & Szabó, B. I. & Vasy, G. 1996. *Irodalmi fogalmak kislexikona*. Budapest. Korona Kiadó.
- Bode, M. 2017. *Textanalyse und Interpretation zu Jerome David Salinger The Catcher in the Rye*. Hollfeld. Bange Verlag GmbH.
- Chesterman, A. 1993. From „Is” to „Ought”: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* Vol. 5. No. 1. 1–20.
- Chrystal, D. 2001. *Language and the Internet*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Holmes, J. 1972. *The Name and Nature of Translation Studies*. 1st. ed: APPTS Series of the Translation Studies Section, Dept. of General Literary Studies. Amsterdam: University Press. 2nd. ed. In: Holmes, J. 1988. *Translated!* Amsterdam. Rodopi. 67–80.
- Klaudy, K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- McCrimble, M. 2014. *The ABC of XYZ. Understanding the global generations*. Lexington Drive Bella Vista. McCrimble Research Pty Ltd.
- McCrimble, M. 2019. *Understanding Generation Z: recruiting, training and leading the next generation*. Norwest. McCrimble Research Pty Ltd.
- Reiß, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München. Max Hueber Verlag.
- Szakály, Sz. 2023. Elfogadhatósági és elvárási normák a fordításban egy hatásvizsgálat tükrében. *Fordítástudomány* 25. évf. 2. szám. 20–33.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv. The Porter Institute for Poetics and Semantics.

Veszelszki, Á. 2017. *Netnyelvészet. Bevezetés az internet nyelvhasználatába*. Budapest. L'Harmattan.

Források

Salinger, J. D. 1951/2010. *The Catcher in the Rye*. London: Penguin Books Ltd.
Salinger, J. D. 1964/1999. *Zabhegyező*. Budapest. Európa Könyvkiadó. Fordította: Gyepes Judit.
Salinger, J. D. 2015/2018. *Rozsban a fogó*. Budapest. Európa Könyvkiadó. Fordította: Barna Imre.

Internetes hivatkozások

Komár, Z. 2017. Generációelméletek. *Új Köznevelés* 73. évf. 8–9.szám.
<https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/generacioelmeletek> – 2023.11.17.